

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 2 (98)

2 /2022

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым Комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қырғызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбаев Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов Қ.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:

Зікірбаева В.С., Бауыржан С.

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель:
Министерство Образования и науки Республики казахстан
Комитет Науки
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абдырахманов Т.А. (Бишкек, Кыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Россия), Аяган Б.Г. (Нур-Султан, Казахстан), Абусейтова М.Х. (Алматы, Казахстан), Абил Е.А. (Нур-Султан, Казахстан), Ажигали С. (Алматы, Казахстан), Алимбай Н. (Алматы, Казахстан), Жумагулов К.Т. (Алматы, Казахстан), Кумеков Б.Е. (Нур-Султан, Казахстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Оренбург, Россия), Мухтар А. (Атырау, Казахстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смагулов О.С. (Нур-Султан, Казахстан), Сыдыков Е.Б. (Нур-Султан, Казахстан), Уяма Томохико (Саппоро, Япония)

Ответственный редактор
Кудайбергенова Айжамал Ибрагимовна

Научный редактор
Козыбаева Махаббат Маликовна

Ответственный секретарь
Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь
Зикирбаева В.С., Бауыржан С.

Адрес редакции:
050100, Республика Казахстан,
г. Алматы, ул. Шевченко, 28
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
Редакция журнала «Отечественная история»

Ссылка на сайт: <https://otan.history.iie.kz>
Тел.: +7 (727) 272-46-54.
E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал в Министерстве информации и общественного согласия Республики Казахстан
Зарегистрирована 9 марта 1998 г., имеет свидетельство N 158-Ж.

При перепечатке статей, съемке на микрофильмах и других копиях обязательно
делается ссылка на журнал.

Founder:

Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Committee of Science
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov

Chief editor

Kabuldinov Ziyabek Yermukhanovich

Members of editorial board:

Abdyrakhmanov T.A. (Bishkek, Kyrgyzstan), Ablazhey N.N. (Novosibirsk, Russia), Ayagan B.G. (Nursultan, Kazakhstan), Abuseitova M.H. (Almaty, Kazakhstan), Abil E.A. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Azhigali S. (Almaty, Kazakhstan), Alimbay N. (Almaty, Kazakhstan), Zhumagulov K.T. (Almaty, Kazakhstan), Kumekov B.E. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Kudryachenko A.I. (Kiev, Ukraine), Lyubichankovsky S.V. (Orenburg, Russia), Mukhtar A. (Atyrau, Kazakhstan), Peter Finke (Zurich, Switzerland), Smagulov O.S. (Nur-Sultan, Kazakhstan), E.B. Sydykov (Nur-Sultan, Kazakhstan), Uyama Tomohiko (Sapporo, Japan)

Executive Editor

Kudaibergenova Aizhamal Ibragimovna

Scientific Editor

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh Madievich

Technical secretary

Zikirbayeva V.S., Bauyrzhan S.

Editorial office address:

050100, Republic of Kazakhstan,
Almaty, Shevchenko str., 28
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov
Editorial board of the magazine «History of the homeland»

Link to the website: <https://otan.history.iie.kz>

Tel.: +7 (727) 272-46-54.

Email address: otanhistory@gmail.com .

Journal in the Ministry of Information and public consent of the Republic of Kazakhstan
registered on March 9, 1998, has certificate No. 158-Zh.

When reprinting articles, shooting on microfilm and other copies,
a link to the magazine is necessarily made.

ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY

FTAMP 03.41.91

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_217

XVIII-XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫМЫ
(ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫ НЕГІЗІНДЕ)

Сиздиков Багдаулет Сапарбайұлы^{1ID}, Жетібаев Көпжасар Мұстафаұлы^{1ID},
Гурсой Музаффер^{1*ID}, Мургабаев Сагынбай Серикбайұлы^{1ID}

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан.

*Автор-корреспондент

E-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Сиздиков), kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Жетібаев), muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz (Гурсой), sagynbay.murgabayev@ayu.edu.kz (Мургабаев)

Түйіндеме. Ұлы Жібек жолы бойындағы ірі саяси және экономикалық орталықтардың бірі ретінде танылған Сығанақ қаласы, ортағасырларда ғылымы мен мәдениеті, саудасы мен өнері, егіншілігі мен мал шаруашылығы қатар дамыған Қазақ хандығының маңызды қалаларының бірі болды. Қала XI–XIII ғасырларда Қыпшақ хандығының орталығы болса, XIV–XV ғасырларда Ақ Орданың астанасы ретінде танылды, ал XV ғасырдың орта тұсында Абулхайыр хандығының, ал, XV ғасырдың соңғы шірегі – XVI ғасырдың басында Қазақ хандығының астанасы, ірі саяси және экономикалық орталығына айналды. Сығанақ қаласы XVI–XVIII ғасырлар аралығына жататын мәдени қабаттары әліде болса зеріттеуді қажет етеді. Осы себепке байланысты, Сығанақ қаласының материалдық және рухани мәдениетінің негізгі элементтерін қайта жаңғырту, Ұлы Жібек жолы бойындағы Қазақ хандығының көрнекті қалалары арасындағы экономикалық және әлеуметтік-мәдени байланыстар туралы мәліметтерді тереңдету мақсатында «Тарихи-мәдени мұра нысаны – ортағасырлық Сығанақ қалашығында кешенді археологиялық зерттеулер жүргізу» тақырыбындағы бағдарлама аясында, Сығанақ қаласының цитадель бөлігінде археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ғылыми айналымға енгізуді жөн санадық. Мақалада, 2021 жылы аталмыш қалада жүргізілген археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне тоқтала отырып, қаланың Қазақ хандығы тұсындағы маңыздылығы және XVIII–XIX ғасырлардағы тұрғын үй құрылымдарының ерекшелігі анықталып, салыстырмалы түрде талданды.

Кілт сөздер: Сығанақ қаласы, Қазақ хандығы, Ұлы Жібек жолы, ортағасырлық қалалар, археологиялық деректер, мәдени қабаттар.

Мақала «Тарихи-мәдени мұра нысаны – ортағасырлық Сығанақ қалашығында кешенді археологиялық зерттеулер жүргізу» тақырыбындағы ғылыми жоба негізінде дайындалды (BR10965310, келісім шарт № 376) ҚР БҒМ.

МРНТИ 03.41.91

ЖИЛЫЕ КОМПЛЕКСЫ XVIII-XIX ВВ. (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДИЩА СЫГАНАК)

Сиздиков Багдаулет Сапарбайевич^{1ID}, Жетібаев Көпжасар Мұстафаевич^{1ID},
Гурсой Музаффер^{1*ID}, Мургабаев Сагынбай Серикбаевич^{1ID}

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясауи, г. Туркестан, Казахстан.

*Автор-корреспондент

E-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Сиздиков), kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Жетібаев), muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz (Гурсой), sagynbay.murgabayev@ayu.edu.kz (Мургабаев)

Аннотация. Средневековый Сыганак – крупнейший политический и экономический центр на Великом Шелковом пути, один из значимых городов Казахского ханства, где процветали культура и наука, торговля и искусство, хорошо развивались земледелие и скотоводство. В XI–XIII вв. Сыганак столица Кипчакского ханства, в XIV–XV вв. Ак-Орды, в середине XV в. - государства Кочевых узбеков, а

в последней четверти XV в. – начале XVI в. был столицей Казахского ханства. Культурные слои XVII-XVIII вв. были недостаточно, требовалась более детальное изучение. Для реконструкции основных элементов материальной и духовной культуры, включения в научный оборот новых сведений об экономических и социально-культурных связях между городами Казахского ханства, расположенных на Великом Шелковом пути, в рамках научной темы: «Комплексное археологическое исследование объекта историко-культурного наследия - средневековое городище Сыганак», были проведены археологические исследования на цитадели городища Сыганак. В статье рассматриваются результаты исследования городища в 2021 году. Определены основные особенности планировок жилых помещений XVIII-XIX вв. и проведен сравнительный анализ.

Ключевые слова: городище Сыганак, Казахского ханство, Великий Шелковый путь, средневековые города, археологические источники, культурный слой.

IRSTI 03.41.91

RESIDENTIAL COMPLEXES XVIII-XIX CENTURIES (BY THE EXAMPLE OF THE SYGANAK SETTLEMENT)

Sizdikov Bagdaulet Saparbaevich^{1ID}, Zhetibayev Kopzhasar Mustafaulu^{1ID},
Gursoy Muzaffer^{1*ID}, Murgabayev Saginbay Serikbayevish^{1ID}

¹Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan.

*Corresponding Author

E-mail: bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Sizdikov), kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Zhetibayev), muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz (Gursoy), saginbay.murgabayev@ayu.edu.kz (Murgabayev)

Abstract. Known as one of the largest centers along the Great Silk Road, Syganak was one of the most important cities of the Kazakh Khanate in the Middle Ages, where science and culture, trade and art, agriculture and animal husbandry developed simultaneously. The town was the capital of the Kipchak Khanate in the XI-XIII centuries, in the XIV-XV centuries it was recognized as the capital of the White Horde, and in the XV-XVIII centuries it became the capital, political and economic center of the Kazakh Khanate. The cultural strata of Syganak under the Kazakh Khanate still need to be studied. In this regard, in order to revive the main elements of the material and spiritual culture of the town of Syganak, to deepen information about economic and socio-cultural ties between the prominent cities of the Kazakh Khanate along the Great Silk Road. As part of the program, we decided to conduct archeological research in the citadel part of the town of Syganak and put it into scientific circulation. The article focuses on the history of the study of the town of Syganak and the results of archeological research in the town in 2021, the importance of the settlement under the Kazakh Khanate and the peculiarities of housing in the XVIII-XIX centuries.

Key words: town of Syganak, Kazakh Khanate, Great Silk Road, medieval cities, archeological data, cultural layers.

Кіріспе. Қазақ даласының қай өңірін алып қарасақта тарихқа толы екенін көруге болады. Қазақстан жерінде өмір сүрген сақ, ғұн, үйсін, қаңлы және т.б. көптеген тайпалар өздерінің қалыптастырған мәдениеттерін қалдырып отырған. Бізге жетіп отырған қазіргі таңдағы тарихи ескерткіштеріміз соның дәлелі болып табылуда. Тарихи-мұралармыздың қатарында ортағасырлық қалалардың алар орны ерекше. Әсіресе Сырдарияның ортаңғы және төменгі ағысындағы қалалар айтарлықтай маңызға ие. Ұлы Жібек жолының ізімен салынған бұл ортағасырлық қалалар өз кезеңінде түрлі хандықтың астаналары да бола білді. Мақаламызға негізгі арқау қылып алып отырған тақырыбыз Ортағасырлық Сығанак қаласы жайында болмақ.

Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалардың арасында Сығанак қаласының алатын орны ерекше. Қала Сырдарияның ортаңғы ағысындағы ортағасырларда мәдениеті мен экономикасы, қолөнері мен саудасы, егіншілігі мен мал шаруашылығы қатар дамыған орталықтардың бірі болған. Қаланың жазық жерде орналасқандығынан, қаладағы бұрынғы құрылыстардың орындарын пішіні мен көлемі әртүрлі үйінді төмпешектерден анық байқауға болады. Ортағасырлық Сығанак қаласы Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы Сунақата ауылынынан 2 км батыста, Түркістан-Қызылорда тас жолының оң қапталында орналасқан (Syzdykov, Zhetibayev, Bahtybayev, 2021: 43). Сығанак қаласы ортағасырларда тоғыз жолдың торабында орналасқан ірі қалалардың бірі ретінде танылды. Ұлы Жібек жолы арқылы әлемнің түкпір-түкпірінен келген саудагерлер мен саяхатшылар қалада болып, сауда-саттық жасап, қаланың өмірімен, тарихымен, мәдениетімен, ғылым және білім ордаларымен танысып, өз еңбектерінде

баяндады. Өкінішке орай қаланың пайда болу, даму, гүлдену және күйреу кезендері жайлы мағлұматтар келтірілмеді.

Жазба деректерге көңіл бөлетін болсақ қала тұрған аймақта б.з.б. VII- II ғасырларда массагет тайпаларының өмір сүргендігі баршаға белгілі. Ал б.з.б. II - б.з. V ғасырларында бұл өңірде қаңлы тайпалары мемлекеттік дәрежеде ғұмыр кешті. Қытай деректерінде Қазақстан жерінде болған Чжан Цянның хабарлауынша қаңлы мемлекеті – Сусе, Фуму, Юйни, Цзи және Юйцзянь атты бес иеліктен тұрып, орталығы Битянь қаласы болғандығы көрсетілген (Малов, 2001: 87-149). Біздің пайымдауымызша Сығанақ қаласы тұрған жер Сусе иелігінің жері болған. Себебі Юйни иелігі Сырдарияның ортаңғы ағысының жоғарғы бөлігін қамтыған болса, көршілес Сусе иелігі Сырдарияның ортаңғы ағысының төменгі бөлігін қамтыған. Сығанақ қаласының орнында зерттеу жұмыстарын жүргізген Оңтүстік Қазақстан Археологиялық Экспедициясының мүшелері Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтер аталмыш қаланың қаңлылардың басты орталықтарының бірі болғандығын тілге тиек етеді. Сонымен қатар қаланың V–VIII ғасырда өмір сүргендігін, одан кейін құлдырап, XII–XVI ғасырларда қайта көтеріліп, Ақ Орданың кезінде қайта жанданғандығын баяндайды (Агеева, Пацевич, 1958: 206-208).

Сырдария өзенінің алқабында IX-X ғасырларда оғыз тайпаларының мекендеген баршаға белгілі. Сығанақ қаласы сол кезде оғыз мемлекетінің ықпалында болған. Ішкі алауыздық салдарынан оғыз мемлекеті X-XI ғасырларда әлсірей бастайды. Ішкі алауыздық салдарынан және сол кездегі Қыпшақтардың оңтүстікке жылжуының салдарынан оғыз тайпалары Сырдария бойына ығыса көшуіне мәжбүр болады. Осы кезеңнен бастап Сығанақ қаласы қыпшақтардың иелігіне көшіп, басты қаласына айналады.

X ғасырдың соңында өмір сүрген белгісіз парсы авторының «Худуд-әл Әләм» қолжазбасында Сығанақ қаласының аты «Сунах» түрінде кездеседі (Якубовский, 1929: 123-159). Ғұлама ғалым М.Қашқаридың жазуы бойынша «Сығанақ» деген аты XI ғасырдан белгілі болған (Махмұт Қашқари, 1997). Ал XI-XII ғасырлардағы араб, парсы және түркі жазба деректерінде қаланың аты жаппай кездеседі. Бұл кезең қаланың дамыған кезін көрсетеді (Жолдасбаев, 2010: 6).

Қаланың гүлденіп, Ұлы Жібек жолы бойындағы ірі сауда орталықтарына айналған кезі XIII ғасырға тура келеді. Бұл кездері Сығанақ қаласы Мұхаммед Хорезмшахтың қарамағында болатын. Осы кезде Шыңғыханның үлкен ұлы Жошы осы Сығанақ қаласын бағындыруға келген болатын. Қала халқы моңғол жасақтарына 7 күн қарсылық білдірді. Қала аумағының тым үлкен болғандығынан, қорғаныс күшінің жеткіліксіздігінен моңғол жасақтарының басымдылығына төтеп бере алмаған қала берілген. Жазба деректерге қарағанда қаланың тұрғындары қарсылық көрсеткендері үшін жаппай қырғынға ұшыраған. XIII ғасырдағы жазба деректерде Сығанақ қаласын Жошы әскерінің жаулап алғандығы жайлы мәліметтердің кездесуі бұл пікірімізді қуаттай түсуде (Каллаур, 1901: 76-77). Сонымен қатар армян патшасы Гетумның 1254 жылы Моңғол империясының астанасы Қарақорымға жасаған сапарынан қайту барысында Сырдарияның орнаңғы ағысындағы қалаларда болғандығы баяндалған. Гетумның сапары баяндалған жазбаларда Сығанақтың аты көрсетілген (Гандзакеци, 1976).

Сығанақ қаласының қайта гүлдену кезеңі XIV ғасырға түс келеді және осы ғасырдың соңына таман қала өзінің бұрынғы күш-қуатын қайта иемденіп, астаналық дәрежеге өмір сүреді. Оған археологиялық қазба жұмыстары барысында анықталған ірі орталықтарға тән бой көтерген сәулеттік ғимараттар, мешіттер, медресе және басқа да қоғамдық ғимараттар дәлел болуда. Мұны жазба деректермен қатар археологиялық деректер қуаттай түсуде. Осы уақытта қаланың көршілес елдердің қалаларымен тарихи-мәдени байланыстары күшейе түседі. Қаланың аз уақыт ішінде қайта гүлденуіне Ұлы Жібек жолы айтарлықтай септігін тигізген. Себебі шығыстағы қалалардан, сонымен қатар Қытай және Қашқардан Сығанақ қаласына тауарлар алып келінді. Дешті-Қыпшақ аймағының көшпенділерімен сауда бітімдері жасалынып, айырбас сауда дамыды. Қала көшпенді халықтар мен көпестердің айырбас сауда жасайтын ірі орталығы болғандықтан, қалада әр елдерден келген көпестердің тұрақты мекеніне айналды және барлық елдердің тауарлары сатылды. Қаратудың теріскейіндегі көшпенділер қалаға айырбас сауда жасауға жақсы төрт түлік малын және малшаруашылық өнімдерін әкеліп отырса, қаладан әшекей бұйымдар, жібек маталар, күнделікті тұрмысқа қажетті құрал-саймандар, тіпті қару-жарақтар алып отырды. Осы себепті ортағасырлық автор Фазлаллах ибн Рузбихан Сығанақты «Дешті-Қыпшақтың сауда айлағы» деп атайды (Жолдасбаев, 2010: 8). XIV-XV ғасырларда қаланың мәдениеті мен экономикасы, қолөнері мен саудасы, егіншілігі мен мал шаруашылығы қатар дамып, Сырдарияның орнаңғы ағысындағы ірі орталықтардың бірі ретінде әлемге танылды.

Мұхаммед Шайбани ханның хатшысы, әрі діни кеңесшісі болған Фазлаллах ибн Рузбиханның жазбаларында XVI ғасырдың басында Қазақ хандығының басты қалаларының бірі болған Сығанақ қаласының базарында күніне 500 түйе сойылып, кәуап жасалып, кешке дейін бір түйірі қалмай сатылып кететіндігі жайында мағлұматтар келтірілген. Бұл деректерден, қала халқының қаншалықты көп болғандығын, Ұлы Жібек жолы бойындағы ірі сауда орталықтарының бірі болғандығын аңғаруға болады. Сондай-ақ, Рузбиханның жазбаларында Сығанақ адамдардың өмір сүруіне қолайлы қала болғандығы

баяндалған. Қала маңайы қалың тоғай болғандығы, аң құстарға толы болғандығы атап көрсетілген (Фазлаллах Ибн Рузбихан, 1976: 116-117). Сол себепті қаланың орталық қорғанына айналдыра орналасқан қарапайым халық тұратын шахристаны мен рабадының өзі ат шаптырым жерді алып жатқандығын аңғаруға болады. Осы себептерге байланысты қала орнында болған К.Ақышев Сығанақ қаласын Отырардан кейінгі ірі қалалардың бірі болғандығын атап өткен.

Археологиялық деректерге сүйенсек қалада тіршілік көзінің XIX ғасырдың соңында тоқтағандығын, қала орны маңайдағы тұрғындардың зиратына айналып, мәдени қабаттарының бұзылу қауіпіне дейін жеткендігін көруге болады.

Мақалада жазба дерек көздерін археологиялық деректермен салыстыра отырып, қаланың ортағасырлардағы және Қазақ хандығы тұсындағы тарихы зерттелді. Қол жеткізілген нәтижелер талдау жасалынып, ғылыми ой-пікірлер және тұжырымдар жасалды. 2021 жылы Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде анықталған XVIII-XIX ғасырларға жататын күрлыс нысандары сипатталып, көршілес Отырар, Күлтөбе және Түркістан қалаларының күрлыс нысандарымен салыстырмалы түрде талдау жасалынды. Нәтижесінде қалашықтың Қазақ хандығы тұсындағы маңыздылығы және XVIII-XIX ғасырлардағы тұрғын үй құрлымдарының ерекшеліктері анықталып, салыстырмалы түрде талданды.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында археологиялық деректермен қатар жазба дерек көздері кеңінен пайдаланылды. Жазба деректерден қаланың орта ғасырлардағы тарихы, атаулары жайлы мағлұматтар алынса, археологиялық деректер арқылы қаланың күрлыс нысандары, қала қалқының тұрмыс тіршілігі, рухани құндылықтары жайлы маңызды мағлұматтар жинақталды. Сонымен қатар Ресей Патшалығы тұсындағы және Кеңес үкіметі тұсындағы зерттеуші ғалымдардың Сығанақ қалашығы жайында жазған еңбектерін талдай отырып, қалашықтың орны, XIX – XX ғасырлардағы сақталу деңгейі, аяқта тұрған сәулет ескерткіштері және суландыру жүйелері жайында құнды мағлұматтар алынды. Атап айтар болсақ П.И. Лерх, Е.А. Смирнов, Н.С. Лыкошин, В.А. Каллаур, И.А. Кастанье, А.Ю. Якубовский, А.Н. Бернштам, Е.И. Агеева және Г.И. Пацевичтердің Сығанақ қаласында жүргізген ғылыми-зерттеу жұмыстары әлі күнге дейін мағызды зерттеулердің бірі болып табылуда. Сонымен қатар Тәуелсіздік жылдарында Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижелерінен, қаланың орта ғасырлардағы мәдени құндылықтары, Қазақ хандығы тұсындағы саяси мағызды жайында деректер жинақталды. Нәтижесінде т.ғ.д. профессор С. Жолдасбаевтың орта ғасырлық Сығанақ қалашығы жайында 2 ғылыми еңбегі және 100-ден аса ғылыми мақалалары жарыққа шыққан болатын. Аталмыш еңбектердің барлығы мақаланы жазу барысында негізгі дерек көздері ретінде пайдаланылды.

2021 жылы Сығанақ археологиялық экспедициясы Сығанақ қалашығының магистральды көшесі бойындағы Қазақ хандығы тұсына жататын тұрғын үйлердің планиграфиясын анықтау мақсатында көлемі 46x25 м келетін алаңда ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізді. Жүргізілген археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесінде XVIII-XIX ғасырлар аралығына жататын құрылыс нысандар анықталды. Зерттеу барысында Қазақ хандығы тұсындағы тұрғын үй кешендерінің планиграфиясы, магистральды және ішкі көше жүйелері туралы жаңа деректер алынды. Анықталған тұрғын үйлердің планиграфиясын көршілес Отырар, Күлтөбе және Түркістан қалаларының тұрғын үй планиграфияларымен салыстырмалы түрде талданды.

Археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстары қалыптасқан эмпирикалық әдіс арқылы жүргізілді – қазба жұмыстары, лабораториялық сынамалар, фиксацияға алу видео-фотофиксация, сызбалар, көшірмелер түсіру, сараптама жасау, осы типті ескерткіштерді зерттеу барысында қолданылатын әдістер негізінде жүргізілді. Соңғы кездегі компьютерлік технология арқылы AutoCAD және Agisoft бағдарламаларын пайдалана отырып археологиялық, архитектуралық зерттеулерде жаңа әдіс-тәсілдер қолданылды.

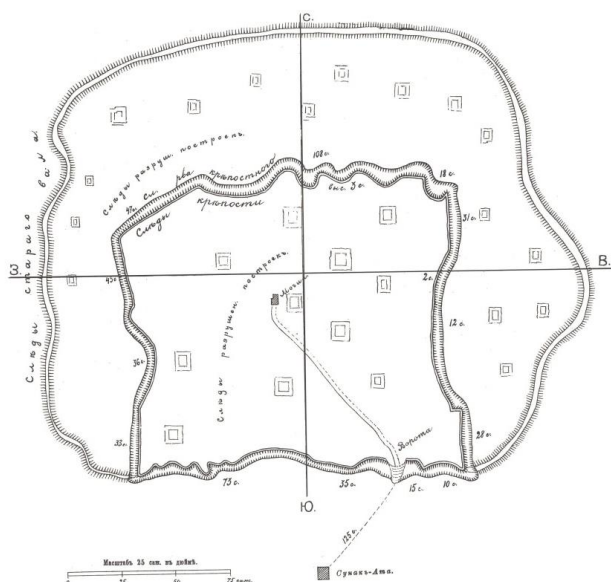
Археологиялық қазба жұмысы барысында алынған ірілі-ұсақты мал сүйектері арқылы қалашық тұрғындарының қолға үйреткен жануарларының түрлері анықтау мақсатында А.Х. Марғұлан Атындағы Археология Институтының «Археологиялық технология» зертханасында сараптама жасалынуда. Құрылыс қабатының абсолюттік хронологиясын анықтау мақсатында ағаш шіріндісінен, жартылай жанған ағаш және шөп қалдықтарынан, камба орындарынан C14 анализі үшін сынамалар алынып, Түркия Республикасындағы «ТУБИТАК МАРМАРА» зертханасында сараптама жасалынуда. Сонымен қатар, құрылыс қабаттарынан алынған саздан жасалған ыдыстардың құрамын, жасалу технологиясын анықтау мақсатында Түркия Республикасындағы «REDEVIO AR-GE Bilgi ve Operasyon Teknolojileri» зертханасында сараптама жасалынуда.

Талқылау. Ортағасырлық Сығанақ қаласын зерттеу тарихы XIX ғасырдың екінші жартысынан басталады. Қалаға алғаш рет 1867 жылы орыс археологиялық комиссиясының тапсырмасы бойынша археолог П.И. Лерх болып, оның қай жерде орналасқаны туралы ақпарат берген. Сонымен қатар, өз еңбегінде Рашид-аддин, Абдул-газы, Мирхонда, Абдуреззак, Масуди және т.б. жазушыларды сілтеме көрсете отырып, Сығанақ атауының айтылу түрлеріне тоқталған. Сонымен қатар, Сығанақта

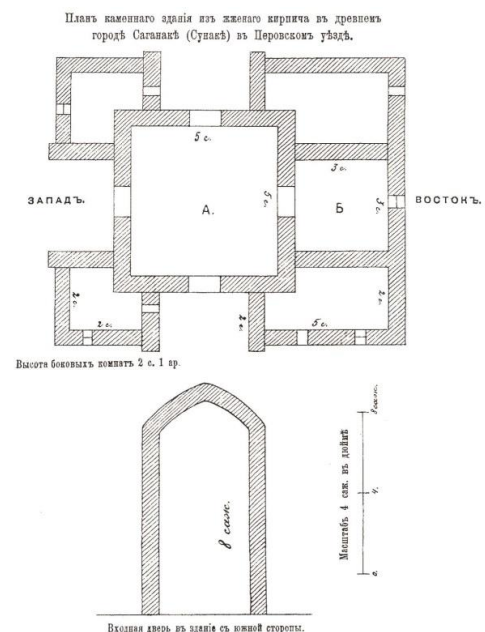

Селжуктардың соңғы ұрпақтары ислам дінін қабылдап, осы жерде жерленген деген де дерек келтірген (Лерх, 1870: 11-12).

Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесінің мүшесі Е.А. Смирнов 1897 жылы Сырдарияның орта және төменгі ағысында орналасқан ескерткіштерді зерттеу мақсатында жасаған барлау кезінде Сырдарияның оң жағында, Төменарық станциясынан 8-10 верст солтүстікте орналасқан Сунақ қорғанды (Сунақ атаны) ортағасырлық Сығанақ қаласымен баламалап, оның айналасында көптеген құрылыс құландылары барын және бұл қала ілгеріде Төменарық каналы арқылы суландырылғанын атап өтті (Смирнов, 1897: 7). 1899 жылы үйірме мүшесі В.А. Каллаур қалаға барлау жұмысын жүргізіп, оны топографиясын сипаттап, алғашқылардың бірі болып қалашықтың жобасын және қалашықтың шығыс қақпасының алдындағы 100 м жердегі мешіттің (ханака) жобасын түсірді (1-2-сурет). В.А. Каллаур өлкетанушылар Н.С. Лыкошин мен Е.Т. Смирновтың Сығанақ қалашығы жайында қалдырған пікірлерін толықтай қолдап, Сунақата қалашығын ортағасырлық Сығанақ қаласымен баламалады (Каллаур, 1900: 9-11). Ал, 1906 жылы қалашық орнында И.А. Кастанье болып, қалашық орнын және қалашық маңындағы сәулет ескерткіштерді сипаттады. И.А. Кастаньенің сипаттамалары В.А. Каллаурдың қала туралы жазған сипаттамаларын толықтыра түсті (Кастанье, 1911: 189–192). Осылайша Ресей Патшалығы тұсында Сығанақ қалашығы алғаш рет өлкетанушылар тарапынан зерттеле бастады. Нәтижесінде қалашықтың орны анықталып, топографиялық жобасы сызылып, сипаттамасы жасалынды. Сонымен қатар қалашық маңындағы сол кезеңде сақталып тұрған сәулет ескерткіштер жайында құнды деректер топтастырылды.

1-сурет – Сығанақ қалашығының алғашқы жобасы
(Каллаур, 1900)

2-сурет – Мешіттің (ханака) жобасы
(Каллаур, 1900)

Бірінші Дүние жүзі соғысы жылдарында және азамат соғысы жылдарында тарихи – мәдени ескерткіштерді зерттеуге аса көңіл аударылмады. Арада бірәз уақыт өте келе 1927 жылы А.Ю. Якубовский Материалдық мәдениет институтының тапсырмасы бойынша Сығанақ қалашығында ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Ол қалашықтың топографиялық құрылымына ерекше көңіл бөлген, сонымен қатар ескерткіш маңындағы аяқта тұрған архитектуралық құрылыстарды алғашқы болып суретке түсіріп, сипаттаған (3-сурет). Сонымен қатар, Сығанақ қалашығы жайында үлкен ғылыми мақала жариялаған (Якубовский, 1929: 123-159). Осылайша қалашыққа зерттеуші ғалымдардың назары ауа бастайды. Қалашыққа 1947 жылы Оңтүстік Қазақстан Археологиялық Экспедициясының жетекшісі А.Н. Бернштам келіп, қалашықтың топографиялық жобасын қайта сызып, үстінен жинастырған материалдар бойынша қалашықтың қаңлы кезеңінен бері өмір сүріп келе жатқандығын өз еңбегінде баяндайды (Бернштам, 1949: 59–99).

Бұдан кейін қалаға ХХ ғасырдың 40-шы жылдарының аяғында 50-ші жылдардың басында Оңтүстік Қазақстан Археологиялық Экспедициясының мүшелері Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтер археологиялық барлау жұмыстарын жүргізеді. Бұлар да үстінен жинастырылған материалдар бойынша қаланың V-VIII ғасырда өмір сүріп одан кейін құлдырап, XII-XVI ғғ. қайта көтеріліп, Ақ Орданың кезінде қайта жанданғандығын жазады. Алайда, аты аталған ғалымдар да қалашық орнында қазба жұмыстарын жүргізбеген (Агеева, Пацевич, 1958: 96-97).

3-сурет – Мешиттің (ханака) 1927 жылғы суреті (Якубовский, 1929: 145)

XX ғасырдың 70-ші жылдары Отырар археологиялық экспедициясының меңгерушісі К.А. Акишев пен К.М. Байпақовтар Сығанақ қалашығының орнында болып, қалашықты топографиялық жағынан зерттеп, нәтижесінде бұл ескерткішті ортағасырлық қалалардың ішінде Отырар қаласынан кейінгі атақты екінші қала деген анықтама береді (Акишев, Байпаков, Ерзакович, 1970).

Дегенмен, жоғарыда аты аталған ғалымдардың ешбірі ескерткіш орнында археологиялық қазба жұмыстарын жүргізбеген. Соның әсерінен ескерткіш ғалымдардың назарынан тыс қалып, 2000 жылға дейін зиратқа айналып кеткен. Қалашықтың археологиялық жағынан сақталу жағдайы өте нашар. 1960 жылдардан кейін аграрлық саясат негізінде қолға алынған күріш шаруашылығы салдарынан төбе маңындағы жерлер күріш егістігіне айналуының нәтижесінде жер асты сулары көтеріліп, қалашықтың мәдени қабаттарына айтарлықтай кері әсерін тигізген. Сонымен қатар, XVIII ғасырдың соңында тіршілігі тоқтаған ескерткіш орны маңайдағы тұрғындардың зиратына айналып, мәдени қабаттарының бұзылу қаупіне дейін жеткен. Себебі жер асты суларының көтерілуінің салдарынан маңайдағы тұрғындар биік төбе ретінде сақталған қалашық орын зиратқа айналдырған.

Қалашықта 2003 жылдан бастап Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Археология ғылыми-зерттеу институтының ғалымдары археологиялық қазба жұмыстарын жүргізіп келеді. Осы күнге дейін жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде қалашықтың шығыс қақпасы, қақпа маңындағы қамал қабырғалары, мұнаралары, қалашықтың цитадель бөлігіндегі тұрғын үй орамдары, қалашықтың орталық мешіті, қалашық аумағындағы кесенелер және ханака ашылып, зерттеліп, ғылыми айналымға енгізілді. Сонымен қатар, қалашықтың екі жеріне стратиграфиялық кесінділер салынып, нәтижесінде қалашықтағы мәдени қабаттардың хронологиясы анықталды (Zholdasbaev, Aldabergenova, 2013: 77–78). Археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарымен қатар қалашық орнында аршылған нысандар «Қазқайтажаңғырту» мекемесі тарапынан қайта қалпына келтіріліп ашық аспан астындағы мұражайға айналдыру жолында іргелі жұмыстар атқарылуда.

Нәтижелер. Ұстазымыз т.ғ.д., профессор С.Ж. Жолдасбаевтың жетекшілігімен 2003 жылы құрылған Сығанақ археологиялық экспедициясының ғылыми-зерттеу жұмыстары Сығанақ қалашығында жалғасын табуда. PhD доктор, доцент міндетін атқарушы Б.С. Сиздиковтың жетекшілігімен 2021 жылы Сығанақ қалашығында жүргізілген далалық зерттеу жұмысы барысында, қалашықтағы магистральды көшенің сол жақ қапталында орналасқан шағын төбеде 46x25 м көлемінде қазба салынды. Аталмыш қазба шартты түрде №20 қазба болып белгіленді. Жүргізілген қазба жұмыстарының нәтижесінде жердің беткі қабатынан 1,3 м тереңдікке дейін қазылып, Қазақ хандығы тұсына жататын құнды деректер алынды. Сонымен қатар екі құрылыс қабаты анықталып толық сипатталды (4-сурет).

4-сурет – Сығанақ қалашығындағы №20 қазба орнының әуеден көрінісі

Археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесінде жердің беткі қабатынан 0,3 м тереңдіктен бірінші құрылыс қабатына жататын он үш бөлме ашылып, толық сипаттамасы жасалынды. Бірінші құрылыс қабатына жататын құрылыс нысандардың пішіні төртбұрышты, бұрыштары дүниенің төрт тарапына бағыттала орналасқандығы анықталды. Бөлмелер бір-біріне жалғастыра квартал түрінде салынған. Маусамдық далалық зерттеу жұмыстары барысында аталмыш кварталдың магистральды көшені бойлай тұрғызылған солтүстік-шығыс бөлігі ғана ашылды. Зерттеу жұмыстарының нәтижесінде бөлмелердің есігі магистральды көшені бойлай орналасқан аулаға ашылғандығы, яғни тұрғын үй бөлмелеріне аула арқылы керетіндігі анықталды. Тұрғын үйлер бір немесе екі бөлмеден құралған анфиладты жоспар түрінде салынған (5-сурет). Мұндай үлгідегі тұрғын үйлерді Отырар және Түркістан қалаларының XVIII-XIX ғасырға жататын құрылыс қабаттарынан кездестіруге болады (Байпақов, 2007: 112-118; Тұяқбаев, Мургабаев, Бахтыбаев, Арынов, Сиздиқов, 2020: 55-61). Тұрғын үй құрылысында 30x20x6 см көлеміндегі қи және сабан аралас қам кесектерді, көлемдері 27x27x6, 25x25x5, 23x23x5 см болып келетін күйдірілген кірпіштерді, тау тастарын және ағаш қолданылғандығы анықталды. Сонымен қатар, зерттеу жұмыстары барысында бөлме едендерінен анықталған қамыс шірінділерін негізге ала отырып, тұрғын үй бөлмелерінің шатыры қамыс және саз балшықпен жабылғандығы анықталды. Пайымдауымызша бөлме терезелері аулаға ашылған. Себебі бөлмелерге жарық үсті ашық аулалар арқылы жақсы түсетін болған.

Қазба жұмыстары барысында бірінші құрылыс қабатына жататын тұрғын үй бөлмелерінен және ауладан кең ауызды құмыралар, кеселер, қазандар, табақтар және бірнеше мыс теңгелер алынды. Саздан жасалған ыдыстар сырлы және сызсыз болып келуде. Сырлы ыдыстардың негізгі бөлігі ақшыл түсті сырға қоңыр түсті сырмен өрнектелген, аздап көкшіл түсті сырмен өрнектелгендері де кездеседі, ыдыстардың басым көпшілігі аздап шыңылтырланған. Сызсыз ыдыстарға келер болсақ, ауыз ернеуінің төменгі жағы және ыйық тұсы толқын іспеттес өрнектелген. Саз ыдыстардың кейбірінің ернеуінің сыртқы жиегіне батырма өрнек түсірілген. Аталмыш саз ыдыстардың үлгілері Отырар, Күлтөбе және Түркістан қалаларының XVIII-XIX ғасырға жататын құрылыс қабаттарынан көптеп табылған (Акишев, Байпақов, Ерзақович, 1981: 1-4; Хазбулатов, Петров, Шайғозова, Ержігітова, 2020: 73-105; Туяқбаев, Егеубаева, 2018: 132-133).

5-сурет – Сығанақ қалашығындағы №20 қазба орнындағы бірінші құрылыс қабатының жоспары

Далалық зерттеу жұмыстары барысында, жердің беткі қабатынан 0,7 м – 1,3 м тереңдіктен екінші құрылыс қабаты анықталды. Құрылыстарды аршу барысында кейбір үйлердің үстіне уақыт өте келе (мысалға кейбір бірінші құрылыс қабатындағы бөлмелер екінші құрылыс қабатындағы бөлмелердің үстіне тұрғызылған) алғашқы жоспар бойынша бөлме тұрғызылғандығы белгілі болды. Аталмыш құрылыс қабатына тиесілі он үш бөлме, екі бастырма және екі аула ашылып, толық сипаттамасы жасалынып, бөлмелердің қандай мақсатта пайдаланғандығы жөнінде ғылыми тұжырымдар жасалынды (6-сурет).

Екінші құрылыс қабатына жататын құрылыс нысандар бір-біріне жалғастыра квартал түрінде салынған тікбұрышты бөлмелерден тұрады. 2021 жылы жүргізілген қазба жұмыстары барысында аталмыш кварталдың магистральды көшені бойлай тұрғызылған солтүстік-шығыс бөлігі ғана ашылды. Тұрғын үй бөлмелерінің негізгі бөлігі қазба алаңының оңтүстік-батысында, қазба шекарасының сыртында жалғасып жатқандығы анықталды. Қазба жұмыстарының нәтижесінде бөлмелердің есігі магистральды көшеге және көшені бойлай орналасқан аулаға ашылғандығы анықталды. Тұрғын үйлер бір, екі немесе үш бөлмеден тұратын анфиладты және «Г» іспеттес жоспар түрінде салынған (7-сурет). Мұндай үлгідегі тұрғын үйлер Отырар, Күлтөбе және Түркістан қалаларында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары барысында XVII-XVIII ғасырларға жататын құрылыс қабаттарынан анықталған (Байпақов, 2007: 112-118; Тұяқбаев, Мургабаев, Бахтыбаев, Арынов, Сиздиков, 2020: 55-61). Тұрғын үй құрылысында 40x20x10 см көлеміндегі сабан аралас қам кесектерді, көлемдері 27x27x6, 25x25x5, 23x23x5 см болып келетін күйдірілген кірпіштерді, тау тастарын және ағаш қолданылғандығы анықталды. Бөлме едендерінен анықталған қамыс шірінділерін және шатыр тіреуішінің астына қойылған тау тастарын негізге ала отырып, тұрғын үй бөлмелерінің шатыры қамыс және саз балшықпен жабылғандығын айтуға болады. Тұрғын үйлердің жатын бөлмесінен, кіреберіс дәліз бөлмесінен немесе алды ашық бастырмадан, кейбіреулерінің қосымша қойма қызметін атқарған бөлмелерден тұратындығы анықталды. Жатын бөлмелерінің «П» іспеттес сыпадан, есік аузының астында ташнауы бар кірпіш төсенді еденнен және бөлме жылытуға арналған тандыр ошақтан тұратындығы анықталды (8-сурет). Бөлмелер аталмыш тандыр ошақтар арқылы жылытылған. Ошақтың түтіндігі сыпаның астымен жүргізіліп, бөлме қабырғасы арқылы жоғарыға шығарылған. Сыпаның 5-10 см астымен жүргізілген ошақтың түтіндігі арқылы сыпаның үсті жылытылған. Мұндай үлгідегі сыпалар мен бөлме жылытуға арналған түтіндігі сыпаның астымен жүргізілген ошақтарды Қаратаудың теріскейіндегі кейінгі орта ғасырлық Күлтөбе және Ран қалаларынан кездестіруге болады (Жолдасбаев, 2012: 23). Қазақстан археологиясының дамуына айтарлықтай үлес қосқан әйгілі археолог Сайдан Жолдасбаев аталмыш Күлтөбе және Ран қалаларында жүргізген археологиялық қазба жұмыстары барысында XV-XVIII ғасырларға жататын тұрғын үй құрылымының ерекшеліктерін анықтап, түтіндігі сыпаның астымен жүргізілген ошақтардың орнын көптеп анықтаған.

6-сурет – Сығанақ қалашығындағы №20 қазба орнының әуеден көрінісі

Екінші құрылыс қабатына жататын тұрғын үй бөлмелерінің едендерін тазалау барысында тар ауызды құмыралар, кеселер, қайрақ тастар және үш дана күміс теңгелер алынды. Саздан жасалған ыдыстар сырлы және сызсыз болып келуде. Сырлы ыдыстардың негізгі бөлігі ақшыл және ашық көкшіл түсті сырға көк және қоңыр түсті сырмен гүл дестелері және толқын іспеттес бейнелер түсірілген, кейбір ыдыстар көкшіл түспен толықтай көмерілген, ыдыстардың басым көпшілігі шыңылтырланған. Сырсыз ыдыстарға келер болсақ, ыйық тұсынан төмен қарай қызыл ангоп ағызылған. Ауыз ернену немесе ыйық тұсынан төмен қарай ағызылған ангоптарды зерттеуші ғалымдар берекенің символы ретінде қарастырады. Яғни, ыдыстан берекенің асып тасып жатқандығы бейнелеген болуы мүмкін деген тұжырым қалыптасқан. Аталмыш саз ыдыстардың үлгілері Отырар, Күлтөбе және Түркістан қалаларының XVII-XVIII ғасырларға жататын құрылыс қабаттарынан табылған (Акишев, Байпаков, Ерзакович, 1981: 1-4; Хазбулатов, Петров, Шайгозова, Ержігітова, 2020: 73-105; Туякбаев, Егеубаева, 2018: 132-133). Сонымен қатар, аталмыш құрылыс қабатынан мыс және күмістен соғылған теңгелер табылды.

Екінші құрылыс қабатынан табылған күмістен соғылған теңгелерге зерттеу жұмыстарын жүргізе отырып, аверсінен анықталып отырған жазбалардан теңгелердің Шайбанидтер әулетінің билеушісі II Абдулла ханның билігі тұсында (1557-1598 жж) соғылғандығы анықталды. Сонымен қатар теңгенің аверсінің ортасындағы гүл дестелі картуш ішінде ханның аты, оны айналдыра ханның эпитеттері және соғылған жылы көрсетілген. Реверсіндегі жазбаларда калима шахадут және исламның алғашқы төрт халифасының есімдері лауазымдарымен көрсетілген.

№1 теңгенің аверсінде باهادر خان ابن عبد الله, Баһадир хан ибн (?) Абдуллаһ, реверсінде لا اله الا الله محمد رسول الله امير المؤمنين - Алладан басқа тәңір жоқ, Мухаммед оның елшісі мөмындар әмірі... жазбасы көрсетілген. Аверсінде теңгенің 991/1583 жылы соғылғандығы көрсетілген.

№2 теңгенің аверсінде باهادر خان Баһадир хан жазбасы көрсетілген, ал реверсіндегі жазбалар өшіп кеткен.

№3 теңгенің аверсінде باهادر عبد الله خان Баһадир Абдуллаһ хан, реверсінде لا اله الا الله محمد رسول الله الملك لله - Алладан басқа тәңір жоқ, Мухаммед оның елшісі жазбасы көрсетілген. Аверсінде теңгенің 989/1581 жылы соғылғандығы көрсетілген.

Аталмыш күміс теңгелердің үлгілері Отырар, Түркістан және Сауран қалаларында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары барысында XVI-XVII ғасырларға жататын құрылыс қабаттарынан табылған (Бурнашева, 2006: 38-39; Пәрменқұл, Сералы, Сиздиков, Алмазұлы, 2020: 292). Сонымен қатар Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары барысында аталмыш құрылыс қабаттан XV-XVI ғасырларда соғылған бірнеше мыс теңгелер табылды.

7-сурет – Сызанақ қалашығындағы №20 қазба орнындағы екінші құрылыс қабатының жоспары

Екінші құрылыс қабатының хронологиясын анықтау мақсатында саздан жасалған ыдыстарға салыстырмалы талдау жұмыстары жүргізілді. Нәтижесінде аталмыш құрылыс қабатының XVIII ғасырға жататындығы анықталды. Салыстырмалы талдау жұмыстарының нәтижесіне сүйене отырып, Шайбанидтер әулетінің билеушісі II Абдулла ханның билігі тұсында (1557-1598 жж) соғылған күміс теңгелердің Сызанақ қаласында XVIII ғасырда қолданыста болғандығын айта аламыз. Сонымен қатар, Сызанақ қаласының XVII-XVIII ғасырдағы тұрғын үйлердің архитектуралық ерекшеліктері анықталды. Бірнеше бөлмеден тұратын анфиладты жоспар түрінде салынған тұрғын үйлер және «П» іспеттес сыпалардың алғашқы үлгілері ортағасырлық Отырар, Түркістан және т.б. қалалардың XI-XII ғасырларға жататын құрылыс қабаттарынан анықталған (Байпаков, 2007: 82-83). Бұл зерттеуде, Сызанақ қаласында анықталған бір, екі немесе үш бөлмеден тұратын анфиладты және «Г» іспеттес жоспар түрінде салынған тұрғын үйлердің және жатын бөлмелерінен анықталған «П» іспеттес сыпалардың, есік аузының астында ташнауы бар кірпіш төсенді едендердің және бөлме жылытуға арналған түтіндігі сыпатын астымен жүргізілген тандыр ошақтардың XVIII ғасырда да қолданыста болғандығы көрініп отыр.

Қорытынды. Қорытындылай келе Сызанақ қаласының X–XI ғасырларда Ұлы Жібек жолы бойындағы ірі орталықтардың бірі ретінде таныла бастағандығы, XI–XIII ғасырларда Қыпшақ хандығының, XIV–XV ғасырларда Ақ Орданың, XV–XVI ғасырларда Қазақ хандығының астанасы болғандығы анықталды. Бұл тұжырымымызды тарихи жазба деректермен қатар археологиялық деректер де растауда.

2021 жылы қалашықтың Қазақ хандығы тұсына жататын мәдени қабаттарын зерттеп, ғылыми айналымға енгізуді жөн санадық. Ғылыми-зерттеу жұмыстары барысында қалашықтағы магистральды көшенің сол жақ қапталында орналасқан шағын төбеде 46x25 м көлемінде қазба салынып, жоғарыда баяндағанымыздай Қазақ хандығы тұсына жататын екі мәдени қабат анықталып толық сипаттамасы жасалынды. Қазба жұмыстары барысында алынған саз ыдыстарды, мыстан соғылған тиындарды және тұрғын үйлердің архитектуралық құрылымын, жоспарын негізге ала отырып, бірінші құрылыс қабатының XIX ғасырға жататындығы анықталды. Сонымен қатар, тұрғын үй құрылысында саз, күйдірілген кірпіш, ағаш, қамыс, сабан және тас пайдаланылғандығы анықталды. Анықталған құрылыс нысандарды және табылған тарихи жәдігерлерді негізге ала отырып, аталмыш құрылыс қабатының Сызанақ қалашығының соңғы құрылыс қабаты болғандығын айтуға болады. Себебі аталмыш құрылыс қабаттан кейін, яғни XIX ғасырдың соңында қалада тіршілік тоқтаған.

Қазба жұмыстары барысында алынған саз ыдыстарды, күмістен соғылған тиындарды және тұрғын үйлердің жоспары мен архитектуралық құрылымын негізге ала отырып, екінші құрылыс қабатының XVIII ғасырға жататындығы анықталды. Сонымен қатар, Шайбанидтер әулетінің билеушісі II Абдулла ханның билігі тұсында (1557-1598 жж) соғылған күміс теңгелердің Сызанақ қалашығында XVIII ғасырдың басына дейін қолданыста болғандығын анықталды. Сонымен қатар, Ортағасырлық Отырар және т.б. қалалардың XI-XII ғасырларға жататын құрылыс қабаттарынан анықталған бірнеше бөлмеден тұратын анфиладты жоспар түрінде салынған тұрғын үйлердің және «П» іспеттес сыпалардың Сызанақ қалашығында XVIII ғасырдың соңына дейін құрылыстарда қолданылғаны анықталды. Бұл тұжырымымызды осы құрылыс

қабатынан табылған ақшыл және ашық көкшіл түсті сырға көк және қоңыр түсті сырмен гүл дестелері және толқын іспеттес бейнелер түсірілген саз ыдыстар қуаттай түсуде.

Археологиялық қазба жұмысы барысында бірінші және екінші құрылыс қабаттарына тиесілі бөлмелер мен аулалардан ірілі-ұсақты мал сүйектері толық алынып, алынған жеріне байланысты жеке-жеке топтастырылды. Алынған остеологиялық материалдарға А.Х. Марғұлан Атындағы Археология Институтының «Археологиялық технология» зертханасында сараптама жасалынууда. Сараптама нәтижесінде XVII-XVIII ғасырларда қалашық тұрғындарының қолға үйреткен жануарларының түрлері анықталады. Екінші құрылыс қабатының абсолюттік хронологиясын анықтау мақсатында ағаш шіріндісінен, жартылай жанған ағаш және шөп қалдықтарынан, қамба орындарынан C14 анализі үшін сынама алынды. Алынған сынамаларға Түркия Республикасындағы «ТУБИТАК МАРМАРА» зертханасында сараптама жасалынууда. Сараптама нәтижесінде екінші құрылыс қабатының нақты абсолюттік хронологиясы анықталады. Сонымен қатар, бірінші және екінші құрылыс қабаттарынан алынған саздан жасалған ыдыстардың құрамын, жасалу технологиясын анықтау мақсатында Түркия Республикасындағы «REDEVIO AR-GE Bilgi ve Operasyon Teknolojileri» зертханасында сараптама жасалынууда. Атқарылып жатқан ғылыми-зерттеу жұмыстарының барлығы қалашықтың Қазақ хандығы тұсынағы тарихы жайында құнды деректер жинақтап, ғылыми айналымға енгізуге бағытталған.

8-сурет – Сығанақ қалашығындағы №20 қазба орнынан анықталған жатын бөлмесінің көрінісі

Әдебиеттер тізімі

Syzykov B., Zhetibayev K., Bahtybayev M. Research of the system of protection of the medieval city of Syganak // Өл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті Хабаршысы «Тарих» сериясы, №4 (103) 2021. 42-52 б. <https://doi.org/10.26577/JH.2021.v103.i4.05>

Zholdasbaev S., Aldabergenova M. The medieval town of Kazakhstan // Asian Social Science. Volume 9, Issue 5, 2013. p. 73–82.

Агеева Е.И., Пацевич Г.И. Из истории оседлых поселений и городов Южного Казахстана / Труды ИИАЭ АН Каз ССР. Т.5. Алматы, 1958. С. 215.

Акишев К.А., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. Древний Отрар. Алматы: Издательство «НАУКА» Казахской ССР, 1970. С. 207.

Акишев К.А., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. Позднесредневековый Отрар. Алма-Ата: Издательство Наука Казахской ССР, 1981.

Байпаков К.М. Ежелгі және орта ғасырлардағы Отырар. Алматы: Қазығұрт баспасы, 2007. 248 б.

Бернштам А.Н. Проблемы древней истории и этногенеза Южного Казахстана / Известия АН Каз ССР. Серия археологическая. Выпуск 2. Алматы, 1949. 59–99 б.

Жолдасбаев С. Ортағасырлық Сығанақ қаласы (X–XVIII ғғ.). Түркістан: Тұран баспасы, 2010. 246 б.

Жолдасбаев С. Позднесредневековые города на северных склонах Каратау. Туркистан: Туран, 2012. 109 с.

Каллаур В.А. Древние города Саганакъ (Сунакъ), Ашнась или Эшнась (Асанась) и другие в Перовскомъ уезде, разрушенные Чингисъ-ханомъ въ 1219 году // ПТКЛА, V. Ташкент: 1900. С. 204.

Каллаур В.А. Древние города, крепости и курганы по реке Сырь-Дарье, в восточной части Перовского уезда // ПТКЛА, VI. Ташкент: 1901. С. 69-78.

Кастанье И.А. Надгробные сооружения киргизских степей. Оренбург: 1911. С. 189–192.

Киракос Гандзакец. История Армении. Москва: 1976. С-224.

Лерх П. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году. Санкт-Петербург: 1870. С. 38.

Малов С. Памятник в честь Кюль-Тегина, Памятник Бильге-Кагану, Памятник в честь Тоньюкука // Орхонские надписи Кюль-Тегин Бильге-Каган Тоньюкук. Семей: 2001. С-87-149.

Махмұт Қашқари. Түрік тілінің сөздігі (Диани лұғат-ит-түрік). 3 томдық шығармалар жинағы. Алматы: «Хант», 1997. I том. 531 б.

Смирнов Е.А. Древности на среднем и нижнем течении р. Сырдарья / ПТКЛА от 17 февраля 1897. С. 7.

Тұяқбаев М.К., Егеубаева А.М. Түркістан жазирасының қыш ыдыстары. Түркістан: Изд-то Золотая Книга, 2018. 176 б.

Тұяқбаев М.Қ., Мургабаев С.С., Бахтыбаев М.М., Арынов Қ.С., Сиздиқов Б.С. Ескі Түркістан қалашығының шахристанында орналасқан Жеті Ата көшесі бойында ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу, жалпы ұзындығы 660 м. Есеп. Түркістан: 2020. 400 б.

Фазлаллах Ибн Рузбихан Исфхани. Михман-наме-йи Бухара (Записки бухарского гостя). Перевод, предисловие и примечания Р. П. Джалиловой. Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1976. С. 533.

Хазбулатов А., Петров П., Шайгозова Ж., Ержігітова А. Күлтөбе қазынасы. Нұр-Сұлтан: Қазақ ғылыми-зерттеу мәдени институты, 2020. 192 б.

Якубовский А.Ю. Развалины Сыгнака // Сообщения ГАИМК. Т.2. Ленинград: 1929. С. 123-159.

Бурнашева Р.З. Денежное обращение в городах Южного Казахстана в XV–XVIII вв. Туркестан: Типография Международного казахско-турецкого университета им. А. Ясауи, 2006. С. 253.

Пәрменкүл С.Т., Сералиев А.А., Сиздиқов Б.С., Алмазұлы Ш. 2020 жылы Отырар қалажұртында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижелері // Ясауи университетінің Хабаршысы ғылыми журналы №4 (118) 2020. 283-297 бб. <https://doi.org/10.47526/2020/2664-0686.054>

References

Syzdykov B., Zhetibayev K., Bahtybayev M. Research of the system of protection of the medieval city of Syganak // Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University "History" series, №4 (103) 2021. p. 42-52. <https://doi.org/10.26577/JH.2021.v103.i4.05>

Zholdasbaev S., Aldabergenova M. The medieval town of Kazakhstan // Asian Social Science. Volume 9, Issue 5, 2013. p. 73–82.

Ageeva E.I., Patsevich G.I. Iz istorii osedlyh poselenii i gorodov Iujnogo Kazahstana. [From the history of settled settlements and cities of South Kazakhstan]. Trudy IIAE AN Kaz SSR. T.5. Almaty, 1958. p. 215. [In Russian]

Akishev K.A., Baypakov K.M., Erzakovich L.B. Drevnii Otrar [Ancient Otrar]. Alma-Ata: Izdatelstvo «NAUKA» Kazahskoi SSR, 1970. p. 207. [In Russian]

Akishev K.A., Baypakov K.M., Erzakovich L.B. Pozdnesrednevekovye Otrar [Late medieval Otrar]. Alma-Ata: Izdatelstvo Nauka Kazahskoy SSR, 1981. [In Russian]

Baypakov K.M. Ezhelgi zhane orta gasyrlardagy Otyrar [Otrar in ancient and medieval times]. Almaty: Kazygurt baspasy, 2007. p. 248. [In Kazakh]

Bernshtam A.N. Problemy drevnei istorii i etnogeneza Yuzhnogo Kazahstana. [Problems of ancient history and ethnogenesis of South Kazakhstan]. Izvestia AN Kaz SSR. Seriya arheologicheskaya. Vypusk 2. Almaty, 1949. p. 59–99. [In Russian]

Zholdasbaev S. Ortagasyrlyk Syganak kalasy (X–XVIII gg.). [Medieval city of Syganak (X–XVIII centuries)]. Turkistan: Turan baspasy, 2009. p. 246 [In Kazakh]

Zholdasbaev S. Poznesrednevekovye goroda na severnyh sklonah Karatau [Late medieval cities on the northern slopes of Karatau]. Turkistan: Turan, 2012. 109 s.

Kallaur V.A. Drevnie goroda Saganak (Sunak), Ashnas ili Eshnas (Asanas) v Perovskom uезде, razrushennye Chingiz-hanom 1219 g. [The ancient cities of Saganak (Sunak), Ashnas or Eshnas (Asanas) in the Perovsky district, destroyed by Genghis Khan in 1219.]. PTKLA. Prilozheniya k protokolu ot 7 fevraliya 1900. p. 204. [In Russian]

Kallaur V.A. Drevnie goroda, kreposti i kurgany po reke Syr-Dare, v vostochnoy chasti Perovskogo uезда [Ancient cities, fortresses and burial mounds along the Syr-Darya River, in the eastern part of the Perovsky district] // PTKLA, VI. Tashkent: 1901. p. 69-78. [In Russian]

Kastane I.A. Nadgrobnnye sooruzheniya kirgizskih stepei. [Gravestones of the Kyrgyz steppes]. Orenburg: 1911. p. 189–192. [In Russian]

Kirakos Gandzakesi. Istoriya Armenii [History of Armenia]. Moskva: 1976. p. 224. [In Russian]

Lerh P. Arheologicheskaya poezdka v Turkestanskii kraj v 1867 godu. [Archaeological trip to Turkestan region in 1867]. Sank-Peterburg: 1870. p. 38. [In Russian]

Malov S. Pamyatnik v chast Kyul-Tegina, Pamyatnik Bilge-Kaganu, Pamyatnik v chast Tonyukuka [Monument in honor of Kul-Tegin, Monument to Bilge-Kagan, Monument in honor of Tonyukuk] // Orhonskie nadpisi Kyul-Tegin Bilge-Kagan Tonyukuk. Semey: 2001. p. 87-149. [In Russian]

Mahmut Kashkari. Turik tilinin sozdigi [Dictionary of the Turkish language] (Diani lugat-it-turik). 3 tomdyk shygarmalar zhinagy. I tom. Almaty: «Хант», 1997. p. 531. [In Kazakh]

Смирнов Е.А. Древности на среднем и нижнем течении р. Сырдарья. [Antiquities in the middle and lower reaches of the river Syrdarya]. PTKLA ot 17 fevralia 1897. p. 7. [In Russian]

Tuyakbayev M.K., Egeubaeva A.M. Turkistan zhazirasynyn kysh ydystary [Pottery of the Turkestan Peninsula]. Turkistan: Izd-to Zolotaya Kniga, 2018. p. 176. [In Kazakh]

Tuyakbayev M.K., Murgabaev S.S., Bahtybaev M.M., Arynov Қ.С., Sizdikov B.S. Eski Turkistan kalashygynyn shahristanynda ornalaskan Zhety Ata koshesi boiynda gylymi-zertteu zhumystaryn zhurgizu, zhalpy uzyndygy 660 m [Carrying out research work along Zhety Ata Street, located in the Shahristan of the Old Turkestan town, with a total length of 660 m]. Esep. Turkistan: 2020. p. 400. [In Kazakh]

Fazlallah Ibn Ruzbihan Isfahani. Mihman-name-ii Buhara (Zapiski buharskogo gostya) [Notes of a Bukhara guest]. Perevod, predislovie i primechaniya R. P. Dzhaliilovoi. Moskva: Nauka. Glavnaya redakciya vostochnoi literatury, 1976. p. 533. [In Russian]

Hazbulatov A., Petrov P., Shaygozova Zh., Erzhigitova A. Kultobe kazynasy [Kultobe treasure]. Nur-Sultan: Kazak gylymi-zertteu madeni instituty, 2020. p. 192. [In Kazakh]

Yakubovskii A.Iu. Razvaliny Sygnaka. [Ruins of Sygnak a]. Soobsheniya GAIMK. 1929. Vol. 2, p.123-159. [In Russian]

Burnasheva R.Z. Denezhnoe obrashchenie v gorodah Yuzhnogo Kazakhstana v XV–XVIII vv. [Money circulation in the cities of South Kazakhstan in the XV-XVIII centuries.] Turkestan: Tipografiya Mezhdunarodnogo kazahsko-tureckogo universiteta im. A. Yasavi, 2006. S. 253. [In Russian]

Parmenkul S.T., Seraliev A.A., Sizdikov B.S., Almazuly Sh. 2020 zhyly Otyrar kalazhurtynda zhurgizilgen arheologiyalyk kazba zhumystarynyn natizheleri [Results of archeological excavations in Otrar in 2020] // Yasau universitetinin Habarshysy gylymi zhurnaly №4 (118) 2020. 283-297 bb. <https://doi.org/10.47526/2020/2664-0686.054> [In Kazakh]

МРНТИ 03.20

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_229

ЦЕЛЬНОКОВАННЫЙ ОЙРАТСКИЙ ШЛЕМ ИЗ СОБРАНИЯ АКМОЛИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Бобров Леонид Александрович^{1ID}, Кушкумбаев Айболат Кайрслямович^{2*}, Исмаилов Данияр^{1,3}

¹Новосибирский государственный университет. Россия, Новосибирск

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева. Казахстан, Нур-Султан

³Национальный музей Республики Казахстан. Казахстан, Нур-Султан

*Автор-корреспондент

E-mail: spsml@mail.ru (Бобров), aibolat7@mail.ru (Кушкумбаев), ismailov_dm@mail.ru (Исмаилов)

Аннотация. В статье рассмотрен железный шлем (ГИК 228) хранящийся в Акмолинском областном историко-краеведческом музее (АОИКМ, г. Кокшетау, Республика Казахстан). Целью настоящей статьи является подробное описание конструкции и системы оформления шлема, а также уточнение его датировки и атрибуции. По материалу изготовления шлем относится к классу железных, по конструкции тульи к отделу цельнокованых, по форме тульи – к типу сфероцилиндрических. Анализ конструкции и системы оформления шлема из АОИКМ позволяет датировать его XVII – серединой XVIII вв. Наиболее вероятно, что он был выполнен во второй половине данного периода для состоятельного ойратского (предположительно джунгарского) воина-буддиста. На это указывает конструкция шлема, а также его навершие изготовленное по образцу буддийского ритуального сосуда. Шлем из АОИКМ мог быть выкован, как оружейниками Джунгарии, так и мастерами Мавераннахра, которые в середине XVIII в. массово изготавливали вооружение для джунгар под присмотром ойратских мастеров. Многочисленные аналоги данного шлема, украшенные буддийской символикой, хранятся в музейных и частных собраниях Казахстана, России, Монголии и Китая.

Ключевые слова: ойраты, джунгары, ойратские шлемы, калмыцкие шлемы.

Данное исследование было профинансировано Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № BR10965240)

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY**

Абусейтова М.Х. ВКЛАД ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «МӘДЕНИ МҰРА» («КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ»), «ХАЛЫҚ ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА» («НАРОД В ПОТОКЕ ИСТОРИИ»), «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ» «АРХИВ – 2025» В ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	5
Сайкенева Д.К., Ужкенов Е.М., Морякова М.Т. ГЕНЕЗИС ГОРОДОВ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ: ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИОГРАФИИ.....	17
Шакиева А.С. РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ЖОШЫ ҰЛЫСЫ ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (1991-2021 жж.).....	25
Конкабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Конкабаева А.Н. МӘМЛҰК КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ «АТ-ТУХФА» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХНАМАСЫ.....	35
Kubeyev R.Dzh., Murzakhodzhaev K.M. ON SOME TRADITIONALIST ASPECTS AND HISTORICAL PARALLELS OF MODERN KAZAKHSTANI NATION-BUILDING (HISTORIOGRAPHIC REVIEW).....	46

**ОРТА ҒАСЫРЛАР ТАРИХЫ
СРЕДНЕВЕКОВАЯ ИСТОРИЯ
MEDIEVAL HISTORY**

Бердыгужин Л.Б., Сарсенов А.С., Жумагулов Б.С. СТАНОВЛЕНИЯ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ.....	54
Маргулан А.С., Батырхан Б.Ш., Токмурзаев Б.С. ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ МОНГОЛЬСКОЙ ИМПЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ШИХАБ АД-ДИНА АЛ-ОМАРИ.....	64

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
НОВАЯ ИСТОРИЯ
NEW HISTORY**

Қабылдинов З.Е., Тылахметова А.С., Оралова А.А. АБЫЛАЙ ХАННЫҢ ҚЫТАЙДЫҢ ЦИНЬ ИМПЕРИЯСЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	73
Жүрсінбаев Б.А., Серікбаев Е.Қ., Калыгулова Ж.А. ҰЛЫ ЖҰЗ ПРИСТАВЫ ЖӘНЕ АЛАТАУ ОКРУГЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ.....	84
Сұлтанғазы Г.Ж. XIX-XX ҒҒ. АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ОТАР ҚАЛАНЫҢ САЯСИ КЕҢІСТІГІ ЖӘНЕ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ҚЫЗМЕТІ.....	94
Султанғалиева Г.С. ОТРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КАЗАХСКОГО КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ И ВИЗУАЛЬНЫХ ИСТОЧНИКАХ XIX В.....	104

Шалгимбеков А.Б., Шотанова Г.А.
ВОЕННО-КРЕПОСТНЫЕ ЛИНИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ЮЖНОГО УРАЛА
НА РУБЕЖЕ XVIII-XIX ВЕКОВ.....114

Ибраев Е.Е., Легкий Д.М., Табулденов А.Н.
«ДАЛЬНЕЙШЕЕ НАБЛЮДЕНИЕ ЗА НИМ УСТАНОВЛЕНО». АХМЕТ БАЙТУРСЫНОВ
ПОД НАДЗОРОМ ЦАРСКОЙ ОХРАНКИ (1907-1910 ГОДЫ).....123

Рустемов С.К., Бурханов Б.Б.
ОРЫНБОР МҮФТИЛІГІНІҢ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ
ӨМІРІНДЕГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІ (XVIII ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІ).....134

КЕҢЕС ДӘУІРІ ТАРИХЫ ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА SOVIET PERIOD HISTORY

Асанова С.А., Капаева А.Т.
ГОЛОД 1921 -1922 ГГ. В КАЗАХСТАНЕ, КАК СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ТРАВМА.....143

Көкебаева Г.К., Стамшалов Е.И.
ГЕРМАНИЯДАҒЫ КЕҢЕСТІК СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНАН ЖАСАҚТАЛҒАН
ӘСКЕРІ БӨЛІМДЕР.....151

Zhakisheva S.A.
PRO MEMORIA FOR THOSE WHO LEFT IRRETRIEVABLY:
BIRMUKNAMED AIBASOV.....159

Қайыпбаева А.Т., Әбікей А.М., Оспанова Р.Р.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САУАТСЫЗДЫҚТЫ ЖОЮ
НАУҚАНЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ.....169

Борчашвили И.Ш., Курманбаев Б.М.
ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ НАСИЛЬСТВЕННОЙ
КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И ДРУГИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ
КАМПАНИЙ В ОТНОШЕНИИ КРЕСТЬЯНСТВА.....180

Шашаева М.Ә., Қозыбаева М.М.
КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1917-1930 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ
«ӘЙЕЛ ТЕНДІГІ» МӘСЕЛЕСІ.....189

Кожирова С.Б., Быков А.Ю., Нечаева Е.Л.
XX ҒАСЫРДЫҢ 20-ШЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН-РЕСЕЙ ШЕКАРАСЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ.....197

Абдильдинова Л.Б., Искакова Г.М.
СОСТОЯНИЕ БЕЗРАБОТИЦЫ И БЕЗРАБОТНЫХ В РАЙОНЕ СТРОИТЕЛЬСТВА
ТУРКЕСТАНО-СИБИРСКОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ.....207

ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY

Сиздиков Б.С., Жетібаев К.М., Гурсой М., Мургабаев С.С.
XVIII-XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫМЫ (ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ
ҚАЛАСЫ НЕГІЗІНДЕ).....217

Бобров Л.А., Кушқумбаев А.К., Исмаилов Д.
ЦЕЛЬНОКОВАННЫЙ ОЙРАТСКИЙ ШЛЕМ ИЗ СОБРАНИЯ АКМОЛИНСКОГО ОБЛАСТНОГО
ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ.....229

Kanatuly M., Adilbayeva A.S., Ercilasun K.

TOURISM OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN ON THE GREAT SILK ROAD.....237

Ишкалова Г.И.

ҚАЗАҚ ДӘСТҮРЛІ АҢШЫЛЫҒЫНЫҢ ХАЛЫҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ КӨРІНІСІ.....244

**Рецензия
Сын-пікір
Review**

Абиль Е.А., Кузембайұлы А.

ФЕНОМЕН ВЕЛИКОЙ СТЕПИ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: ХАН ДЖУЧИ. ВЕЛИКАЯ СТЕПЬ.....255

Басуға 29.06. 2022 қол қойылды
Шартты баспа табағы – 12,5
Офсеттік басылым
Таралымы 150 дана.

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
«Отан тарихы» журналының редакциясында басылды